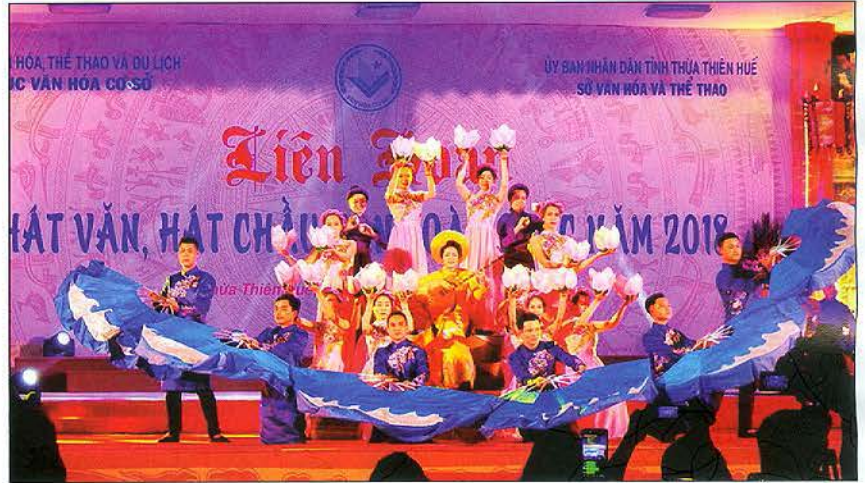

HÀ TỈNH:

Đôi nét về hoạt động Hát Văn - Hát Châu văn

THANH TÌNH

Hát Châu văn là một loại hình nghệ thuật độc đáo trong kho tàng ca nhạc cổ truyền Việt Nam. Đây là một loại hình nghệ thuật tổng hợp vì không chỉ có nghệ thuật đàn hát mà còn kết hợp diễn xướng hầu đồng gắn với tín ngưỡng thờ mẫu "Tam phủ", được UNESCO công nhận là Di sản văn hóa phi vật thể của nhân loại vào tháng 12 - 2016.

công đức của Ngài, cầu xin Ngài phù hộ; gắn với tục thờ Liễu Hạnh công chúa hay từ lối hát của nhà chùa; được truyền lại từ những câu hát của Mẫu Thượng Ngàn; những khúc hát làm đẹp lòng Mẫu Thoải; hoặc hình thành từ cách thưởng thức ca nhạc của các vương tôn công tử và các quan.

Ở Hà Tĩnh, hát Châu văn không phổ biến như các tỉnh vùng đồng bằng Bắc Bộ (Nam Định, Hà Nam)... Tuy nhiên, nơi đây vẫn tồn tại loại hình nghệ thuật này do gắn với nghi lễ thờ thánh mẫu. Từ Nghi Xuân vào đến Kỳ Anh, Đức Thọ lên Hương Khê có nhiều đền miếu thờ Tam tòa Thánh Mẫu hoặc thờ riêng Bà chúa Liễu Hạnh, Bà chúa Đại ngàn (cũng gọi là bà Chúa Sơn), bà chúa Thủy (Bạch y công chúa) như: Đền thờ Thánh mẫu linh từ ở Thạch Ngọc (Thạch Hà), Đền Đức Thánh Mẫu ở Xuân Lam (Nghi Xuân), Đền Củi (Nghi Xuân), Đền Cả...

Ở miếu Tam tòa Thánh mẫu (Tam phủ) thường có 3 pho tượng: Tượng đặt chính giữa áo

đỏ là Mẫu địa, sau là Mẫu Liễu, một bên là Mẫu Thượng Ngàn, áo xanh; bên kia là tượng Mẫu Thoải (thủy) áo trắng. Ở Hà Tĩnh không thờ Tứ phủ như ở Bắc Bộ mà chỉ thờ Tam tòa (Tam phủ), thờ Mẫu (đất - rừng - nước). Song hiện chưa có cứ liệu để xác minh tục thờ Tam tòa Thánh mẫu ở Hà Tĩnh là do người Việt cổ bản địa truyền lại, về sau thờ bà chúa Liễu và đồng nhất vị này với Mẫu địa hay là mới du nhập vào từ đời Lê, chỉ biết rằng ở những nơi thờ Tam tòa Thánh Mẫu thì đều có hầu đồng hát văn hay còn gọi là hát Châu văn.

Theo thầy Ngô Thanh Cẩn (Đền thờ Trương Bát - Hà Tĩnh), Hầu văn Hà Tĩnh có lẽ lối khá giống với Hầu văn phía bắc, cũng gồm có 7 bước: gồm mẫu, trần triều, đức ông, chúa châu, quan hoàng, các cô, các cậu. Trong 1 kíp hầu văn gồm có cô đồng (hoặc ông đồng), tứ trụ hầu dâng (gọi là tay quỳnh - tay quế) nâng khăn sửa túi và cung văn.

Hát văn có làn điệu riêng, sử dụng nhuần nhuyễn nhiều ▶

Trong sách *Kiến văn tiểu lục*, nhà bác học Lê Quý Đôn viết: "Thời Trần có lối hát trước mặt đế vương gọi là hát Châu văn...". Có thể lối hát này sau đó được vận dụng trong nghi lễ, thờ cúng, rồi được kết hợp với diễn xướng hầu đồng gọi là Châu văn. Từ lúc Châu Văn hình thành đến khi được định hình về âm nhạc, lời văn, lễ hội diễn xướng và được lưu truyền đến ngày nay là một khoảng thời gian khá dài, với sự bổ sung của nhiều thế hệ và có sự tác động của nhiều loại hình văn hóa dân gian khác cho nên, khó xác định được thời điểm cụ thể về sự ra đời cụ thể của bộ môn nghệ thuật này. Truyền thuyết về tục hát Châu văn cũng khá nhiều. Nó gắn liền với sự ra đời từ việc thờ Đức Thánh Trần Hưng Đạo Đại vương Trần Quốc Tuấn), được soạn và sử dụng trước bàn thờ mục đích ca ngợi

▶ loại nghệ thuật dân ca khác. Hát văn bao gồm 3 giai đoạn trong 1 canh hầu:

- Hát mời trước khi lên đồng với nội dung thỉnh các vị thánh về nhập đồng.

- Hát các giá đồng khi Thánh đã về nhập đồng.

- Hát tạ sau các giá đồng để kết thúc buổi lễ.

Lời hát trong hát văn là những bài văn vần (có thể gọi là thơ) thuộc các thể lục bát, song thất lục bát, đường luật, ngũ ngôn... do dân gian đặt ra, truyền miệng qua nhiều đời, hầu như không rõ tác giả.

Trong nghi lễ Châu văn của người Việt, các hình thức biểu đạt, động tác múa, âm nhạc và lời hát đều mang dấu ấn lịch sử, ghi lại sự tích và ca ngợi công đức của những nhân vật lịch sử có công với dân, với nước. Về giá trị văn hóa, Nghi lễ Châu văn của người Việt là tín ngưỡng bản địa, tích hợp các hình thức văn hóa dân gian khác nhau như: âm nhạc, ngôn ngữ, tri thức dân gian, ca hát, nhảy múa, nghề thủ công truyền thống, trang phục cùng với nghệ thuật trang trí, kiến trúc, ẩm thực... trong một thể thống nhất hữu cơ hoàn chỉnh, trong đó yếu tố “sân khấu” kết hợp chặt chẽ với yếu tố tâm linh, phản ánh tư duy, nhận thức về tự nhiên, xã hội của cộng đồng. Tín ngưỡng này vừa bảo tồn giá trị truyền thống “uống nước nhớ nguồn” vừa được cộng đồng tái tạo, tích hợp các giá trị văn hóa mới để thích ứng với điều kiện sống hiện tại. Vì vậy, nó có sức hấp dẫn cao đối với mọi người nhất là những người theo tín ngưỡng Tam phủ, Tứ phủ.

Điệu hát văn rất phong phú, gồm khoảng 30 điệu có những cái tên rất khó hiểu như điệu bĩ, miễu, thống, phú, dục, kiêu dương, cớn, xá, hăm... Một số điệu trong hát chèo, hát ví ruộng đồng, cò lả,

cả một số điệu khác như hành vân, lưu thủy, kim tiền... có lúc còn ngâm thơ theo lối cổ. Nói chung, làn điệu hát văn rất phong phú và được sử dụng linh hoạt tùy theo giá đồng. Nội dung các bài hát văn thường là tả phong cảnh đền Thánh cai quản, kể chuyện các Thánh, tả hình dáng, hành động, tâm lý, tính cách của Thánh... Có nhiều tiết mục được gặp ở các loại dân ca, nhạc khúc khác như ca trù, chèo... và được biến hóa cho thích hợp với văn chầu. Nhạc khí sử dụng là nhị, đàn, trống, mõ. Hát đi theo múa. Người múa được gọi là ngồi giá đồng. Người hát văn hay ngồi giá đồng có trang phục riêng, thích hợp việc thỉnh cầu thánh mẫu...

Mối quan hệ giữa “diễn” và “xướng” trong chầu văn rất quan trọng. Diễn là dùng động tác, ánh mắt, nét mặt vũ điệu để mô tả hoạt động hoặc một chiến công nào đó cùng tính cách của vị Thánh đã nhập đồng. Còn xướng là cả lối hát và nhạc đệm làm nhiệm vụ thuyết minh cho diễn để người xem hiểu vị thánh đang nhập đồng kia là Thánh nào, có công trạng và tính cách ra sao... Những bài hát cung tiến riêng về bà chúa Liễu đều có nội dung chặt chẽ, gắn bó với sự tích của Tiên nương:

... *Chín tầng lồ lộ ngôi cao*

*Mặt hoa da ngọc má đào
hây hây*

... *Thánh đường dạo khắp
đông tây*

*Đèo Ngang, Phó Cát, Phủ
Giày, Chùa Hương*

*Dạo rồi quá ngự Trung
ương*

*Sùng Sơn phủ cả, sửa
đương côi bờ...*

Hay như ở văn chầu ông Hoàng Mười ở Đền Cũ, Nghi Xuân có ghi:

*Cánh hồng thấp thoáng
trăng thanh*

*Xứ Nghệ có đức thánh
minh ra đời*

*Gươm thiêng chống đất
chỉ trời*

*Đánh đông dẹp Bắc việc
ngoài bình nhung*

*Thanh xuân một đấng
anh hùng*

*Tài danh nổi tiếng khắp
vùng trời nam*

*Hai vai nặng gánh cương
thường*

*Sông Lam sóng cả bướm
đương một chèo*

*Đưng nên đức Thuán,
nhân Nghiêu*

*Sóng yên biển cả sớm
chiều thánh thời...*

Hát văn ngày nay không chỉ bó hẹp trong nghi lễ mà còn được coi như một loại hình ca múa nhạc dân gian vui tươi lành mạnh, được biểu diễn trước đông đảo công chúng, được sân khấu hóa trong các liên hoan, hội thi, hội diễn toàn quốc và khu vực. Vì vậy, tổ chức các Liên hoan hát Châu văn nhằm đưa loại hình nghệ thuật có tính “thần bí” này đến gần hơn mọi người, để hiểu được đạo gốc - thờ Mẫu ở Việt Nam cũng là hoạt động góp phần bảo tồn tinh hoa quý giá của dân tộc trong đời sống tinh thần của cộng đồng dân cư thời kỳ đất nước hội nhập và phát triển, đồng thời góp phần giữ gìn Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại về “Thực hành Tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ của người Việt”.

Ngày 25-4-2018, lần đầu tiên Hà Tĩnh tham gia Liên hoan hát Châu văn tại Huế, đơn vị được lựa chọn là Đội Hát văn của đền thờ Thánh Mẫu Linh Từ (Đền Trường Bát) Thạch Ngọc, Thạch Hà. Mặc dù không phải là cái nôi của hát Châu văn, nhưng đây vẫn là một trong những hoạt động ý nghĩa góp phần bảo tồn giá trị văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại. Điều này cũng một lần nữa khẳng định sự phong phú, đa dạng của các loại hình văn hóa dân gian, làm nên bản sắc văn hóa Hà Tĩnh. ■